

СЕКЦІЯ 3 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

ВПЛИВ НЕФОРМАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ НА СОЦІАЛЬНУ НАПРУЖЕНОСТЬ У СУСПІЛЬСТВІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

INFLUENCE OF INFORMAL SOCIO-POLITICAL ONLINE COMMUNICATION ACTIVITY ON SOCIAL TENSION IN SOCIETY: REGIONAL DIMENSION

У статті розглядається специфіка неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності в сучасних умовах українського суспільства. Висвітлюється вплив такої активності на оцінку суб'єктом загального стану напруженості в сучасному українському суспільстві. Аналізуються регіональні особливості реакції на неформальну соціально-політичну онлайн-комунікаційну активність.

Ключові слова: Інтернет, соціально-політична онлайн-активність, неформальна онлайн-комунікація, соціальна напруженість, регіони.

В статье рассматривается специфика неформальной социально-политической онлайн-коммуникационной активности в современных условиях украинского общества. Освещается влияние такой активности на оценку субъектом общего состояния напряженности в современном украинском

обществе. Анализируются региональные особенности реакции на неформальную социально-политическую онлайн-коммуникационную активность.

Ключевые слова: Интернет, социально-политическая онлайн-активность, неформальная онлайн-коммуникация, социальная напряженность, регионы.

The article deals with the specifics of informal social and political online communication activity in the modern conditions of Ukrainian society. The influence of such activity on the subject's assessment of the general state of tension in contemporary Ukrainian society is described. Regional features of the reaction to informal social and political online communication activity are analyzed.

Key words: Internet, social and political online activity, informal online communication, social tension, regions.

УДК 316.772

Бойко Н.Л.

к.соціол.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інститут соціології Національної академії наук України

Постановка проблеми. Інтернет-мережа сьогодні є невід'ємною складовою частиною суспільно-політичного життя країни. Це простір суспільної активності українців, у якому вони реалізують свої політичні, громадянські, культурні запити. Це сучасний феномен суспільно-політичного буття країни, який неможливо ігнорувати в сучасному світі. Державні діячі активно ведуть сторінки у Фейсбуці, розповідаючи про ситуацію в країні, свої рішення й досягнення та отримуючи тисячі коментарів до своїх постів. Блогери та громадські активісти стають відомими після того, як їхні сторінки в соціальних мережах набувають популярності та з'являються тисячі дописувачів. Волонтери в соціальних мережах створюють групи, допомагаючи армії, переселенцям, тощо.

Сьогодні Інтернет активно нарощує свій соціальний вплив на суспільство та стає тим соціальним середовищем, яке, як барометр, віддзеркалює соціально-політичні настрої громадян у різних регіонах країни та впливає на соціальні відносини в суспільстві. А кризова ситуація в країні актуалізує потребу у вивченні чинників соціальної напруженості в сучасному суспільстві. Наразі динаміка свідчить про поступовий вихід із критичної

ситуації та повернення до стану «фонові напруженості». Проте, оскільки конфлікт усе ще залишається досить помітним, важливим є виокремлення чинників, які найбільшою мірою сприятимуть оцінці ситуації як напруженої [1, с. 48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом політично-громадянська активність є досить сталою практикою соціальних досліджень. Вона знаходить своє відображення в роботах П. Бурдьє, М. Вебера, А. Гармаша, Р. Даля, Е. Дюркгейма, А. де Токвіля та інших учених. Важливими для розуміння цього феномена є теоретичні доробки Е. Арато, Г. Алмонда, С. Верби, Дж. Коена, Д. Міля, Г. Ерме. Внесок у дослідження політично-громадянської активності в українському суспільстві зроблено в роботах С. Барматової, О. Вишняка, Є. Головахи, Г. Зеленько, М. Міщенко, В. Степаненко, О. Різника та інших науковців. Водночас політико-громадянська активність в інтернет-мережі є досить новим соціальним феноменом, що потребує більш ретельних досліджень з огляду на значущість та вагомий соціальний вплив у сучасному суспільстві. Проте на сьогодні фундаментальні розвідки практично відсутні. Серед нечисленних

фундаментальних досліджень феномена соціально-політичної активності в Інтернеті можна виділити працю Ш. Вега. Він визначає Інтернет та виділяє категоріальні форми онлайн-активізму [2]. Вивченню специфіки політично-громадянської онлайн-активності присвячували свої роботи також українські соціологи С. Барматова, Н. Бойко. Проте аналіз неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності та дослідження регіональних особливостей такої активності ще не був висвітлений у публікаціях українських науковців.

Постановка завдання. Метою роботи стало висвітлення особливостей неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності в сучасних умовах українського суспільства та окреслення регіональної специфіки такої активності, її впливу на оцінку загального стану напруженості в суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті аналізуються результати багаторічного соціологічного моніторингу Інституту соціології Національної академії наук України. Вибірка (1 800 осіб) репрезентує доросле населення України у віці від 18 років за всіма основними соціально-демографічними показниками.

Моніторинг ситуації щодо користування Інтернетом в українському суспільстві, який проводиться нами з 2002 року, протягом усього періоду дослідження демонстрував нарощування та урізноманітнення інтернет-активності українців та активну реакцію користувачів на будь-які соціально-політичні процеси, що відбуваються в суспільстві [3].

На сьогодні понад дві третини (69,2%) дорослого населення України є користувачами Інтернету. Наші попередні дослідження особливостей «інтернетизації» в Україні свідчать про те, що революційними для «інтернетизації» країни, коли відбулися вагомі кількісні та якісні зрушення цих процесів, стали 2006 та 2013 роки. Група українських користувачів стала стрімко зростати з 2006 року. Тоді ж почали відбуватися зрушення в суспільній свідомості українців щодо сприйняття Інтернету як необхідної умови їхнього якісного існування та функціонування в сучасному світі [4].

Регіональний аспект дослідження потребує уточнення регіонального розподілу областей України, який ми використовуємо в цій роботі. У дослідженні використаний такий розподіл регіонального складу за областями: Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області; Центр – Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська області; Південь – Запорізька, Миколаївська, Херсонська та Одеська області; Східний регіон (Схід)

включає Донецьку, Луганську, Дніпропетровську та Харківську області. Проте наголосимо на тому, що в дослідженні під час аналізу соціально-політичної інтернет-активності також використовується більш дрібний регіональний розподіл респондентів Східного регіону. Зокрема, Східний регіон для цих цілей поділяється на дві групи: до першої групи (Схід) входять Дніпропетровська та Харківська області Східного регіону, на території яких не відбуваються бойові дії, а до другої (Донбас) – частина Донецької та Луганської областей, які зараз підконтрольні Україні. На непідконтрольних територіях Донецької й Луганської областей та в Криму дослідження не проводилося.

Аналіз регіональних особливостей долучення громадян України до всесвітньої мережі Інтернет демонструє неухильне зростання кількості користувачів у всіх регіонах. У 2017 році, за даними дослідження, кількість користувачів Інтернету на Півдні становила 77,1%, на Сході – 68,8%, у Центрі – 67,8%. Найменша кількість користувачів мережі Інтернет, як і в попередні роки, фіксується в Західному регіоні. Проте варто зазначити, що саме цей регіон здійснив значний стрибок у нарощуванні інтернет-користування протягом останніх років, збільшивши кількість користувачів в останні роки майже на 10% – з 56,1% у 2015 році до 65,4% у 2017 році.

При цьому українські користувачі зазначають, що користуються Інтернетом щодня (67%) або декілька разів на тиждень (25,5%). Така інтенсивність користування Інтернетом є переважною для користувачів усіх соціально-демографічних груп (тип поселення, регіон, вік, освіта). Мережа використовується переважно «декілька разів на день» респондентами всіх означених груп. Наголосимо на тому, що така інтенсивність користування мережею дає змогу збільшувати якість всебічного використання Інтернету. Набула сталого виміру також характеристика переважних місць використання Інтернету в країні. Сьогодні фіксується абсолютний пріоритет домашнього використання мережі (більше 90% українських користувачів Інтернету), який притаманний усім соціально-демографічним групам населення України, зокрема й за регіональним розподілом.

Такі тенденції розвитку інтернет-активності в країні дають змогу українським користувачам всебічно використовувати Інтернет-мережу, зокрема й для реалізації громадянсько-політичної активності. Так, за результатами відповідей на запитання «Яку активність Ви проявляєте в мережі Інтернет?» у 2017 році, як і в попередні роки дослідження, фіксується переважне використання мережі задля отримання різноманітної соціально-політичної інформації: «читаю інформацію на сайтах різноманітних державних і недержавних

організацій» (39,3%); «відстежую новини суспільно-політичного життя» (41,5%); «читаю блоги, сторінки політиків, громадських діячів» (13,7%). Водночас фіксується група українців, які зазначають, що використовують мережу задля висловлення своїх думок та пропозицій із різноманітних питань суспільно-політичної проблематики для контактування з владними (3,6%) та громадськими структурами (1,5%), підтримки конкретних соціальних заходів, що ініціюються користувачами в мережі Інтернет (7,2%), тощо.

Дослідження свідчить про те, що близько 12,7% українських користувачів реалізують ту чи іншу соціально-політичну неформальну онлайн-комунікаційну активність, обираючи такі позиції онлайн-активності: «висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо» (4,5%); «залишаю коментарі на публікації із соціальних, суспільно-політичних питань» (7,1%); «обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя» (5,3%).

Аналіз регіональних особливостей соціально-політичної неформальної онлайн-комунікаційної активності громадян засвідчив певні відмінності (див. табл. 1).

Фіксується більш активна неформальна комунікаційна реакція користувачів Донбасу, Центру та Півдня на онлайн-публікації із суспільно-політичних питань, їх обговорення на форумах, у соціальних мережах.

Соціально-політична неформальна онлайн-комунікаційна активність демонструє небайдуже ставлення людини до проблематики обговорення, емоційну значущість для неї питань обговорення, бажання виплеснути накопичені емоції (образи або переживання), а також знайти емоційну підтримку, однодумців та прихильників у певних питаннях політико-громадянського спрямування.

Показовим є те, що аналіз динаміки неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності виявив також певні

регіональні відмінності 2015 та 2017 років порівняно з результатами дослідження 2013 року. Так, за результатами дослідження 2013 року найбільшу емоційно насичену активність під час обговорення соціально-політичних питань у мережі виявляли Південь та Захід. Водночас Східний регіон демонстрував найменшу емоційно забарвлену політико-громадянську активність в Інтернет-мережі. У 2015 році ситуація змінилась докорінно – відбулося значне нарощування емоційно насиченої неформальної соціально-політичної онлайн-активності в Східному регіоні. Так, серед представників Донбасу зазначали, що «залишають коментарі на публікації із соціальних, суспільно-політичних питань» в Інтернеті у 2013 році 2,8%, у 2015 році – 12,4% (Схід – 1,5% та 8,7% відповідно); «обговорюють на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя» у 2013 році 2,8%, у 2015 році – 14,4% (Схід – 3,8% та 12,1% відповідно). Таким чином, 2015 року Східний регіон наздогнав інші регіони за цими позиціями. І хоча 2017 року ці показники дещо знизилися порівняно з 2015 роком, можна констатувати, що регіони продовжують демонструвати соціально-політичну онлайн-небайдужість до ситуації в країні.

Наголосимо на тому, що така неформальна онлайн-активність, з одного боку, може бути деструктивною – емоційно виснажливою та агресивною, сприяючи збільшенню соціальної напруженості в суспільстві. А з іншого боку, вона може надавати емоційну розрядку, а також позитивне відчуття того, що є підтримка та однодумці в болючих для людини питаннях суспільно-політичного спрямування, детермінуючи рівень соціальної напруженості в суспільстві.

Загалом сьогодні українці досить високо оцінюють рівень напруженості в суспільстві, відповідаючи на запитання «Як би Ви охарактеризували рівень напруженості в суспільстві сьогодні?» (див. рис. 1).

Таблиця 1

Особливості розподілу позицій, що віддзеркалюють соціально-політичну онлайн-комунікаційну активність користувачів у відповідях на запитання «Яку активність Ви проявляєте в мережі Інтернет?» за регіональним розподілом (2017 рік, %)

	Захід	Центр	Південь	Схід	Донбас	Загалом
Висловлюю свої думки, пропозиції, зауваження в блогах політиків, громадських діячів, на сайтах державних установ, партій тощо	5,3	4,7	3,6	3,6	5,9	4,5
Залишаю коментарі на публікації із соціальних, суспільно-політичних питань	6,5	7,9	7,1	5,0	9,8	7,1
Обговорюю на форумах, конференціях, у соціальних мережах актуальні питання соціально-політичного, громадського життя	4,1	7,2	6,2	2,7	3,9	5,3

Рис. 1. Рівень напруженості в суспільстві

Серед чинників, які найбільшою мірою впливають на зростання напруженості в суспільстві останнім часом, 9,3% респондентів виділяють такий чинник, як «інформація, яка поширюється через ЗМІ», а 7,1% – «інформацію та коментарі, які супроводжують спілкування в соціальних мережах Інтернет».

Аналіз групи респондентів, які вважають, що «інформація та коментарі, які супроводжують спілкування в соціальних мережах Інтернет» найбільшою мірою впливають на зростання напруженості в суспільстві останнім часом, свідчить про певні особливості цієї групи (група 1 – «коментарі в Інтернеті – фактор напруженості в суспільстві»; група 2 – інші фактори).

Так, респонденти першої групи оцінюють рівень напруженості в суспільстві вище, ніж інші респонденти. Серед респондентів, які зазначили, що «інформація та коментарі, які супроводжують спілкування в соціальних мережах Інтернет» є чинником зростання напруженості в суспільстві останнім часом (група 1), 29,5% характеризують рівень напруженості в суспільстві як «дуже високий». Серед інших респондентів, які не виділяли цей чинник як вагомий фактор зростання напруженості (2 група), – 21,8%.

Група респондентів, які визнають неформальну соціально-політичну онлайн-комунікаційну активність фактором соціальної напруженості в суспільстві, не має суттєвих вікових, освітніх, поселенських відмінностей, проте має певні регіональні особливості.

Аналіз регіональної ситуації за цими ознаками свідчить про те, що частіше виділяють коментування в інтернет-мережі як фактор напруженості в суспільстві представники Донбасу та Півдня. Рідше за інших виділяють цей фактор представники Західного регіону. Центральний та Східний регіони мають приблизно рівне співвідношення виділення цього

фактора підвищення соціальної напруженості в суспільстві порівняно з іншими факторами.

Висновки з проведеного дослідження.

Підсумовуючи результати дослідження особливостей прояву неформальної соціально-політичної онлайн-комунікації, можна зазначити таке:

1) користування Інтернетом в українському суспільстві демонструє нарощування та урізноманітнення інтернет-активності українців, активне онлайн-реагування на соціально-політичну ситуацію в країні;

2) як основну загальну тенденцію соціально-політичної онлайн-активності українців можна виділити зростання в суспільстві потреби в отриманні різноманітної політичної інформації новин онлайн, обговорення політично-громадянської проблематики в мережі та збільшення політично забарвленої неформальної комунікаційної активності;

3) особливістю проявів неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності протягом усього досліджуваного періоду стало те, що найбільший сплеск такої активності в усіх регіонах було зафіксовано в 2015 році;

4) виявлено зв'язок між відчуттям зростання соціальної напруженості в суспільстві та реакцією користувачів Інтернету на неформальну соціально-політичну онлайн-комунікаційну активність. Емоційна реакція користувачів на соціально-політичну інформацію, яку вони отримують, спілкуючись у соціальних мережах, реагуючи на популярні пости лідерів думок, на коментарі інших користувачів, може сприяти зменшенню толерантності, бажання співчувати й критично сприймати інформацію та нарощуванню агресивності, напруженості в суспільстві. Аналіз регіональних особливостей свідчить про те, що найбільш негативна реакція на неформальну соціально-політичну онлайн-комунікаційну активність спостерігається на Півдні та Сході країни;

5) неформальна, емоційно насичена соціально-політична інтернет-активність, ніби барометр, віддзеркалює ті ризики, які існують у суспільстві. Зафіксований конфліктний потенціал неформальної соціально-політичної онлайн-комунікаційної активності в суспільстві, виявлені регіональні особливості реакції на таку онлайн-активність українських користувачів демонструють ті сучасні ризики, які існують у суспільстві та потребують ретельної уваги й аналізу соціально-політичної активності громадян задля зменшення соціальної напруженості в українському суспільстві сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Злобіна О. Фонова напруженість кризового соціуму. Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подо-

лання: тези доповідей та виступів учасників Ш конгресу Соціологічної Асоціації України (Харків, 12–13 жовтня 2017 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. С. 48–49.

2. Vegh S. Classifying Forms of Online Activism: The Case of Cyber Protests Against the World Bank. *Cyber Activism: Online Activism in Theory and Practice* / M. McCaughey and M. Ayers (eds.). New York: Routledge, 2003. P. 71–95.

3. Бойко Н. Інтернет-активність користувачів в умовах соціально-політичної деструкції. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2014. Вип. 1(15). С. 163–172.

4. Бойко Н. Дигітальна нерівність у сучасних українських реаліях. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2016. Вип. 3(17). С. 137–149.